

Kraj krajolika

Slučaj je htio da se najsavršenija hrvatska suhozidna građevina, izlistana u Registru, po fugi popravka uruši u vrijeme kada je kuća u kojoj radi Uprava za zaštitu kulturne baštine dobila novog političkog voditelja. Neke su se stare rasprave osvježile (peticija za zakonsku zaštitu suhozida, inicijative registracije suhozidnih tehnika kao nematerijalnog kulturnog dobra), a druge nadovezale, pa je kroz prvi mjesec mandata nove ministrice kulture za njen stol sročeni apel za spas jadranskih kulturnih krajolika. Puno desetljeće nakon donošenja Konvencije o europskim krajobrazima i dva desetljeća nakon što su za Popis svjetske baštine uvedeni kriteriji za uvrštavanje kulturnih krajolika, s nekoliko se Upravnih poteza na terenu počelo doimati da smo stigli na točku bez povratka. Za pripremu ambijentalnu gradnju u krajoliku (bunju na Bucavcu) zatražio se projekt, upravo onako kako propisuje Pravilnik. Takav mora biti potpisan od licenciranog arhitekta! Na drugome mjestu determinantne suhozidne terase najčuvanijeg hrvatskog vinograda slobodno se satiru u prah za ljubav nakapno navodnjavanih gigantskih plantaža, jer Dingač nije registriran. U trećem se kraju temeljni fenomen registriranog kulturnog krajolika čupa, prodaje i odnosi bez reakcije pa se očajni maslinari upinju dohvatiti prirodnjačke zaštite Luna kada od kulturne već nema vajde. U jedinoj institucionaliziranoj upravljačkoj Agenciji, onoj iz hvarske hore s Popisa svjetske baštine, Ministarstvo se kao suosnivač igra maćehe kojoj je od stasavanja ustanove važnija politička poruka izrečena promjenom sastava nadglednog tijela. I sve to skupa u vrijeme kada se u sjajnom poslu krajobraznog elaboriranja pulskog agera nanizao već i tisućiti kašun, kada se rascvjetani suhozidni mrgari radom susjednog Odjela evidentiraju i na otočićima, ili kada uporni pojedinci u svojim gradovima uspijevaju ustaliti lokalne registracije bunja i kašuna (u Vodicama i Vodnjanu)... te dobre prakse jednostavno nisu dobile svoju šansu, ostale su tek u gabaritima parohijalnih introspekcija. Nije pomoglo ni odgađanje internetskog objavljivanja Registra.

U zadnjem naraštaju kulturni krajolik je doživio dramatičnu konceptualnu preobrazbu. Njime se više ne upravlja niti ga se svisoka nadzire, u njemu se facilitira i u suupravljanju dijele odgovornosti, ne stoga jer je to pomodno, već zato što u društvenoj i ekonomskoj računici boljitak preteže

nad komplikacijama. S jedne strane konzervatorsko diskvalificiranje nečega što prije u tom obliku nije postojalo promašuje procese, jer ne samo da svega jednom nije bilo već i dvadesetak najvrjednijih suhozidnih građevina nije starije od 1870. godine, a čitave lokalne distinktivne tradicije imaju svoja recentna datirana počela (Korčula, Makarska, Vis, Kornati, Pag, Krk...). S druge strane, preskripcija opet radi procesu o glavi, jer npr. rigidno zabranjivanje rušenja nekadašnjih ovčarsko-maslinarskih ograda da bi se na uskim stazama vozila maslinara imala gdje okrenuti može tek postići prevođenje reliktnog u fosilni kulturni krajolik, iz etnografije ravno u arheologiju.

Registarski Pravilnik je u tome smislu prikladan arheologiji, dok je za kulturne krajolike poguban. Nije moguće predložiti integriranu registraciju kulturnog krajolika i umijeća kojim je strukturiran (nematerijalnog kulturnog dobra). Zbog toga naša najviša suhozidna građevina još nije u Registru, najveće su tek unutar obuhvata krajobrazne zaštite, dok su se pojedinačnih upisa domogle tek četiri građevine – među njima jedna jedina elaboracijom iz same Uprave. U ambijentu rođenja pojma kulturnog „pejsaža“, talijanski su konzervatori integrirane razrade nematerijalne kulturne baštine krenuli artikulirati prije petnaestak godina, u više navrata dopjevši i do Popisa svjetske baštine. Kod nas su se na ovom mjestu pri registracijama nematerijalnih kulturnih dobara kobnima pokazale teorijski anakrone ahistorizacije i boljke iz definiranja lokalnih zajednica (čl. 5. Konvencije). Takve je poteškoće dalo znati zanovljeno poticanje registracije umijeća izgradnje svih hrvatskih suhozidnih formi kao jednog nematerijalnog kulturnog dobra. Ako je to jedna tradicija, onda je njena lokalna zajednica čitava jadranska Hrvatska! Od registracije bi koristili mogli imati samo administrativci u lakšem premetanju prijava na natječajima za društvene potrebe u kulturi, jer se takvo korištenje Registra bastardiziralo u činovnički preduvjet za odobravanje projekata.

Kao i u globalnom postanku kategorije nematerijalne kulturne baštine, ovakva su dobra pupčanom vrpcom vezana za kulturne prostore – i za tržište. Naš prvi upis nematerijalnog kulturnog dobra *de facto* se zbio 1961. godine kada je na osnovi kvalitativne procedure i etnografskih opisa

Ministarstvo poljoprivrede zaključilo da je po Zakonu o vinu iz 1957. godine „dingač“ čuveno vino. U propozicijama je, osim oblika boce i sadržaja etikete, pisalo i to da se suhozidne terase na strmom Dingaču periodično „pretresaju“ da bi se uklonio korov koji prerasta međe, pa je pored dokumentirane povijesti Dingača jasno da takvog „terasiranog tla s bonusnim nanosima“ (pedološki izraz) inače ne bi niti bilo. Registracija, s pripadajućom međunarodnom zaštitom kolektivnih intelektualnih prava 1963., označila je četrdesetak godina dugo nastojanje vinara iz Potomja da se izgradnjom kolektivnog kapaciteta (podrumi su započeti u kraljevinsko vrijeme, a čitava je vinarija dovršena 1959.) odupru tržišnom diktatu nakupaca. Povod je, ustvari, bilo trgovačko buteljiranje. Prva kolektivna zaštita intelektualnih prava kod nas zbilja se zbog početka masovnog korištenja boca.

Četrdeset godina poslije, 14. VIII. 2003., zbio se i prvi *de jure* opis¹ koji je zagrebački Konzervatorski odjel uz savjesnu internu pravničku ekspertizu razradio na inicijativu klobučara Cahuna, iz obrtničke obitelji vezane i za izradu šestinskog škraka, kojem su nakon političke promjene 2000. godine i ulazaka trgovačkih lanaca i dizajnerskih marki u njegovo susjedstvo u Ilici za tržišno preživljavanje preostale još samo strategije kakvoće, autenticiranja i baštinskog monopoliziranja. Ono što je u Potomju bio raspad austro-ugarskog tržišta, nužnost proizvodne konsolidacije i suočavanje s bocama umjesto s bačvama, za Cahuna je bilo podizanje kreditnog statusa zemlje 2000. s pripadnim nacionalnim integracijskim aspiracijama formaliziranima iste 2003. godine.

Govoriti o „izvornosti“ tradicija u ovakvim okvirima nije lako. U stvari, nije niti potrebno. Konzervatorski zadatak nije zaštita izvornog stanja kulturnog dobra, već očuvanje sposobnosti njegovog stvaratelja da dijeljene vrijednosti bude kadar kreirati i sutradan. Tako je, uostalom, nakon mnogih utanačavanja i napisano u Konvenciji o nematerijalnoj baštini, tom neromantičarskom „folkloru“ globaliziranog doba. Vraćanje kulturnog krajolika Bucavca u izvorno stanje imalo bi podrazumijevati osnivanje kolhoza u Primoštenu, u militantnoj

1/ U nedostatku javno pristupnog Registra opažanje temeljim na ljubazno priopćenim pojedinostima od kolegica Zrinke Mađar i Stele Cvetnić-Radić, te na novinskom članku „Izumiru li stari zagrebački obrti“ (Novi list, 7. II. 2004.).

maniri ideoloških regulatora krčenja tog brda 1947. godine. Ustrajavanje na konzervatorskom servisiranju ideje o nominaciji ovakvog lokaliteta za Popis svjetske baštine, i pored očitih nepogodnosti (minijaturizirani obuhvat registriranog kulturnog krajolika, prosječenost magistralom, okovanost marienom) nuka razmišljati komu ovakvi poslovi mogu uopće ići na korist. U posljednjim promjenama prostornog plana za taj je dio obale sa svojim zaleđem predviđeno čak devetnaest točkastih lokaliteta od etnološke vrijednosti, no od uvezivanja čitavog kraja u integralni kulturni krajolik s Bucavcem kao strože zoniranim dijelom i izlogom čitavog vinogorja nema ništa. Na taj način lokalna zajednica neće moći imati na raspolaganju i etiketu krajobrazne vrsnoće sposobnu za kompeticiju do Popisa svjetske baštine, obližnja vinarija i dalje se nema razloga osjetiti pozvanom poduprijeti evidentiranje krajobraznih vrijednosti i odužiti se kraju iz kojeg je pola stoljeća crpila istaknuti tržišni resurs (Babić), a zaštita i dalje ostaje na snazi kao bauk restriktivnog petrificiranja. Ako se to još i može shvatiti kao zaštita kulturnog krajolika, kao njegovo očuvanje zasigurno ne može.

Postavljanje pitanja komu koristi upravljanje kulturnim krajolicima (čitaj: tradicijama, ili, još bolje: kulturom) može odškrinuti vrata k možda i još važnijoj dvojbi. Kada bi postojala strukovna udruga konzervatora sa svojim kodeksom profesionalne etike i djelotvornim sredstvima iskrslih sravnjivanja s dubioznim praksama, bi li uopće bilo bitno hiperregulirati pravilnike? Komu je konzervator odgovorniji, poslodavcu ili stvaratelju fenomena za kakve je osposobljen skrbiti? Ova mi je dilema pala na pamet kada sam se našao pred plakatom izložbe o Dalmatinskoj zagori u Klovićevim dvorima, držeći u ruci ulaznicu na kojoj je glavni likovni motiv bio isti začudni, pomalo halucinantni prizor ptičjeg pogleda na bunare Rajčica u Nišćanskom gaju kod Matasa u Trogirskoj Zagori. Rajčica je bila dovoljno dobra za lajtmotiv divot-izložbe... ali nije bila dovoljno dobra za Registar kulturnih dobara (niti do danas). Znajući da se radilo o izložbi na kojoj je debelim slovima prvo ispisano ime bilo inicijatorovo, ministra samoga, te da je poslije nje konzervatorska skrb (izložbu je napravila ta Uprava) za ova ugrožena dobra raspolagala nepromijenjenim propisima i kapacitetima za njihovo provođenje kao

i prije, promatraču ostaje tek nagađati je li njena otvorenost doslovno do dana parlamentarnih izbora na kojima je ministrova stranka bila na velikoj kušnji u stvari ciljala na metropolsko kulturno kvalificiranje provincije, važne biračke baze i brojnog raseljeničtva, elektoratski problematizirane podrijetlom novog oporbenog člcnika.

Prije no što se zajedno nasmijemo ovakvim dokonim nabadanjima, podsjetimo da institucionaliziranja kolektivnog intelektualnog vlasništva 1961. godine na taj način ne bi bilo bez Principovih iskušavanja političkih alijansi kontinenta dva naraštaja prije, a prva registracija s valjanim pravnim elaboriranjem 2003. u tom obliku vjerojatno se ne bi zbila da se demokratski inkapacitirana politička scena tričetiri godine ranije nije suočila s biološkim nesmiljenostima – kada to već nije uspjela učiniti drugačije. Može li se konzervatorska struka nositi sa svojim poslodavcem i birokratizacijom kakvu je pomogla izregulirati? Prije bi moglo biti da odbijanje uključivanja politike u vidokrug ustvari znači kako ona odostrag konstantno puše za vratom. U našem je jeziku politika i ono nesinonimijsko „policy“, što bi onda kroz plan upravljanja imalo biti dijelom svakog obrazloženja registracije.

Pravilničko baždarenje Registra kulturnih dobara po monumentalnim znamenitostima u ovom ulomku baštine ne samo da ne potiče naše postojeće dobre konzervacijske prakse, nego je otvorilo put substandardnim birokratizacijama sročnim više u korist izricatelja od izrečenih. Doima se kako je u konzervatorski rad postalo ugrađeno i riskiranje strukovnog integriteta. Isto koliko je umjetna odsječna dilema „ili poslodavac ili temeljni fenomen“, toliko su bez rezultata ostala nastojanja da se nepovoljni učinci propisa problematiziraju unutar konzervatorskim dijalogom. Kulturni krajolici nisu bezgraničan resurs. S ovakvih administrativnih vidikovaca može im se vidjeti i kraj.

Several delicate conservation situations related to dry walls and their cultural landscapes provoked criticism of the concept of authenticity as the dominant working frame for the implementation of the Regulation of the form, content and method of managing the Register of Cultural Goods of the Republic of Croatia. Certain practices lead us to assume that, from the standpoint of archaeology and history of art, this Regulation is inert or harmful to continuous and organically developed cultural landscapes and the concept of non-material cultural heritage. Different methods intended to initiate the amendment or upgrade of this recently passed by-law are also discussed.

The End of the Landscape